

Albert De Jonghe

ASPEKTEN VAN DE WEGVOERING VAN KONING LEOPOLD III NAAR DUITSLAND (7 juni 1944)

De wegvoering van Koning Leopold III naar Duitsland op 7 juni 1944, daags na de geallieerde landing in Normandië, is een van de belangrijkste gebeurtenissen in de geschiedenis van België tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voor velen is zij nog een betwiste kwestie. Ging het om een echte wegvoering op bevel van Hitler, of om een geveinsde, een opgezet spel dus tussen de koning en bepaalde Duitse diensten? In het eerste geval, hoe dan te verklaren dat dit bevel niet onmiddellijk werd uitgevoerd, zoals voorgeschreven was, maar pas ongeveer achttien uren later? Alleen de voorgeschiedenis van Hitlers bevel en de begeleidende omstandigheden van de wegvoering zelf kunnen een afdoend antwoord verstrekken. Eng verbonden met die vragen duiken er nog drie andere op. Waarom werd, twee dagen later, 9 juni, ook de koninklijke familie weggevoerd? Waarom verscheen de Duitse ambtelijke bekendmaking zo laattijdig? Hoe beoordeelden, op het ogenblik zelf, de Duitse instanties ter plaatse: het bezettingsbestuur en de politieke politie, de gebeurtenis?

I. VOORGESCHIEDENIS.

1. Koning Leopold III en de verplichte tewerkstelling in Duitsland.

De historicus weet thans dat de voorgeschiedenis van Hitlers bevel tot wegvoering van koning Leopold naar Duitsland wortelt in diens stil protest tegen het invoeren van de verplichte tewerkstelling in Duitsland. Het is dan ook normaal dat hij de studie van de wegvoering begint met een onderzoek naar de houding van de vorst ten opzichte van die Duitse maatregel.

Bij verordening van 6 oktober 1942, onder zware druk van Sauckel, Hitlers Algemeen Gevolmachtigde voor de Arbeidsinzet, schreef generaal von Falkenhausen, *Militärbefehlshaber* in België en Noord-Frankrijk, in

beginsel de verplichte tewerkstelling in Duitsland voor van bepaalde categorieën Belgische staatsburgers (mannen van 18 tot 50 jaar, niet gehuwde vrouwen van 21 tot 35) ⁽¹⁾. Voor de koning was het gebiedende plicht te protesteren tegen een maatregel die « op de meest gevoelige en rechtstreekse wijze in het persoonlijke leven van de enkeling » ingreep ⁽²⁾. Die plicht had hij immers zichzelf voorgeschreven toen hij, op 24 mei 1940, in zijn brief aan de koning van Engeland, beklemtoonde in het land te willen blijven omdat hij meende ter plaatse zijn landgenoten doeltreffender te kunnen helpen, « namelijk op terreinen... als de bedreiging van verplichte tewerkstelling of van wegvoering » ⁽³⁾. In het najaar van 1942 was er echter nog iets anders dan die principiële morele verbintenis dat de vorst als het ware tot optreden dwong : menige Belg betreurde, zo niet verweet de vorst zijn uiterlijke lijdzaamheid, zijn stilzwijgen ten aanzien van de hardheden der bezetting, zijn tweede huwelijk dat als een ontstellende schok werd ervaren ⁽⁴⁾.

In een spontane reactie op de talrijke verzoeken die hem bereikten ging de koning om raad bij *Militärbefehlshaber* von Falkenhausen ⁽⁵⁾ : of hij zich rechtstreeks of onrechtstreeks (in dit laatste geval via de kardinaal), tot de bevolking mocht wenden om te bewijzen dat hij, binnen de grenzen van het mogelijke, alles deed om het lot van de bevolking te verzachten? Van dit voornemen zag hij af toen hij er van Duitse zijde (von Falkenhausen zelf?) attent op gemaakt werd dat de medewerking van de Kerk « aan die propaganda voor zijn persoon » in Berlijn geen gunstige indruk zou wekken ⁽⁶⁾. In deze omstandigheden, zeker onder de invloed van zijn militaire raadgever generaal Van Overstraeten, besloot de koning rechtstreeks een beroep op Hitler te doen. Kabinetschef Frédéricq kreeg opdracht een tekst te ontwerpen. Maar de koning, die het stuk *assez mou*

(1) M. HAUPT, *Der « Arbeitseinsatz » der belgischen Bevölkerung während des zweiten Weltkrieges*, Bonn, 1970, bl. 107. M. VAN DEN WIJNGAERT, *Het beleid van het Comité van de Secretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting*, Brussel, 1975, bl. 209-210. De zware druk van Sauckel op Reeder en von Falkenhausen wordt niet betwist. Te Neurenberg gaf Sauckel zelf toe dat von Falkenhausen onder « bijzonder zware druk » de verordening van 6 oktober 1942 had uitgevaardigd (IMT, XV, bl. 108). Vgl. nog proces von Falkenhausen c.s. voor de krijgsraad te Brussel, zittingsblad van 10 oktober 1950 (NCWOII).

(2) Von Bagen, vertegenwoordiger van Buitenlandse Zaken bij de *Militärverwaltung* te Brussel, aan von Weizsäcker, staatssekretaris bij hetzelfde ministerie te Berlijn, 19 november 1942 (BAK, StS, *Belgien 2* en Pol. II, *Richtlinien*, 25, *Belgien*).

(3) *Recueil de documents établi par le Secrétariat du Roi concernant la période 1936-1949*, s.l., s.d. (Brussel, 1950), bl. 72-73. In het vervolg geciteerd *Recueil*.

(4) J. GOTOVITCH, *L'opinion et le Roi, 1940-1944*, in : *Res Publica*, 1978, 1, bl. 80, 88, 102-105. De bijdrage van Gotovitch ontleent haar bijzonder belang aan het feit dat de auteur gebruik kon maken van de fragmenten over koning Leopold III welke Struye in zijn bekende verslagen (*Evolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande*) uit eerbied voor de vorst, niet gepubliceerd had.

(5) Over de niet-onvriendelijke verhouding koning Leopold III — von Falkenhausen, zie A. DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België 1940-1944*, 1, Antwerpen, 1972, bl. 63-64.

(6) Von Bagen aan von Weizsäcker, 12 december 1942 (PAB, StS *Belgien*, 2. ADAP, E, IV, nr. 280, bl. 494) en TB Reeder 22, 1 september — 1 december 1942 (T-501, 105, 1201-02).

vond, redigeerde 25 oktober een krachtdadige brief die door Van Overstraeten nog eens in kategorische zin gewijzigd werd en aldus zijn definitieve vorm kreeg. Geen wonder dat kolonel Kiewitz, de Duitse adjudant (bewaker) te Laken die het met zijn krijgsgevangene goed kon stellen maar geen moeilijkheden met Hitler wenste, aanvankelijk sterk afraadde de brief aan de geadresseerde te sturen. Een naamloze nota zou volstaan, meende hij. Maar de koning hield voet bij stek ⁽⁷⁾. De brief, eigenhandig door de afzender in het Frans geschreven, werd 3 november 1942 ondertekend en Kiewitz toevertrouwd ⁽⁸⁾. Deze vertrok de volgende dag naar Berlijn en het *Führerhauptquartier*. Men verlieze niet uit het oog dat Koning Leopold III niet rechtstreeks met Hitler kon korresponderen. De ambtelijke weg liep over Kiewitz te Brussel naar *Staatsminister* Meissner, chef van Hitlers *Präsidialkanzlei* te Berlijn. Omgekeerd konden Hitlers bevelen en instructies de koning slechts via Meissner en Kiewitz bereiken ⁽⁹⁾.

In zijn brief aan Hitler formuleerde de koning twee verzoeken: het ene betreffende de verplichte tewerkstelling, het andere de voedselvoorziening. De zaken bij hun ware naam noemend schreef hij over het eerste: *L'annonce de cette déportation massive cause dans toutes les couches de la population, un émoi dont il est aisé de mesurer l'ampleur*. Mijn geweten verbiedt mij te zwijgen. Met betrekking tot de voedselvoorziening stelde de koning bitter vast: *Nos rations sont restées insuffisantes*. Het getuigde van durf in een schrijven dat in de gegeven omstandigheden een verzoek om een gunst was, te herinneren aan de wegvoeringen van de Eerste Wereldoorlog en in duidelijke bewoordingen voor de gevolgen van een herhaling te waarschuwen. *La population belge a gardé des déportations de 1916-17 un souvenir exécré... Si, sous l'une ou l'autre forme, elles se renouvellent, elles soulèveraient, chez les Flamands comme chez les Wallons, une haine ineffaçable contre l'Allemagne*.

Twee opmerkingen passen bij de tekst van de brief zoals die in authentieke pro-leopoldistische publikaties verscheen ⁽¹⁰⁾. 1° Die tekst is

(7) R. VAN OVERSTRAETEN, *Sous le joug. Léopold III prisonnier*, Brussel, 1986, bl. 199-200.

(8) R. VAN OVERSTRAETEN, a.w., bl. 199, waar ook de integrale tekst van de brief. Zie nog PAB, StS, *Belgien 2* en ADAP, E. IV, bl. 494-496, als bijlage van nr. 280: von Bargen aan von Weizsäcker, 12 december 1942. Onvolledige tekst in *Livre Blanc 1936-1946, I, publié par le secrétariat du Roi*, 1946, bl. 295-296; *Rapport de la Commission d'Information instituée par S.M. le Roi Léopold III le 14 juillet 1946* s.l., 1947 (in het vervolg geciteerd *Rapport C.I.*) bl. 250-251; *Recueil*, bl. 434. Dat de brief aan Hitler van 3 november 1942 eigenhandig door koning Leopold geschreven was blijkt uit Kiewitz aan Diehl (ambtenaar Buitenlandse Zaken, afdeling Buitenlandse Handel), 7 december 1943 (PAB, *Handelspolitische Abteilung, Handakten Diehl, Belgien, 7*).

(9) Nader DE JONGHE, *Hitler, I*, bl. 92. Als staatshoofd beschikte Hitler over een *Präsidialkanzlei* (onder *Staatsminister* Meissner), als kanselier over een *Reichskanzlei* (onder *Reichsminister* Lammers), als partijleider over een *Parteikanzlei* (onder *Reichsleiter* Bormann).

(10) *Livre Blanc*, bl. 295-296. *Rapport C.I.*, bl. 250-251. *Recueil*, bl. 434.

onvolledig. Men begrijpt niet waarom destijds, in het vuur van de polemiek over de koningskwestie, bepaalde passages het daglicht niet mochten zien. Is het omdat de koning o.m. schreef: « Men kan beweren dat de huidige omstandigheden de toepassing van het beginsel arbeidsplicht noodzakelijk maken mits bepaalde tegenprestaties »? 2° Zonder voorkennis van de koning werd in de speciaal voor Hitler getikte Duitse vertaling (groot lettertype) tweemaal van de oorspronkelijke tekst afgeweken: in de aanspraak maakte *Herr Reichskanzler* plaats voor *Führer* en de slotalinea met de herinnering aan de wegvoeringen van 1916-1917 werd eenvoudig geschrapt. Wie voor die censuur verantwoordelijk is, kon niet achterhaald worden. Von Bargen had er weet van ⁽¹¹⁾. Heeft hij ze ook gesuggereerd? Of kwam de suggestie van Kiewitz en von Falkenhausen? Wat er ook van zij, Hitler ontving de brief van de koning in een verminkte versie.

Heeft koning Leopold III, alvorens Kiewitz zijn brief voor Hitler toe te vertrouwen, nog het advies van von Falkenhausen ingewonnen? De *Militärbefehlshaber* beweerde dat tijdens zijn proces voor de krijgsraad te Brussel ter zitting van 10 oktober 1960. De koning, verklaarde hij, ontbood mij naar Laken om kennis te nemen van het ontwerp-schrijven. von Falkenhausen beoordeelde het als *très raide et très dure*. Hij wees ook op een paar vergissingen en stelde voor sommige zinswendingen die bij de vertaling (van het Frans naar het Duits) aanleiding tot misverstand zouden kunnen geven, te wijzigen. (Men verneemt niet welke.) Hij zelf, verklaarde hij ten slotte, had de gewijzigde brief rechtstreeks aan Hitler toegestuurd ⁽¹²⁾.

Die laatste bewering is voor sterke twijfel vatbaar. De brief van de koning aan Hitler kon deze laatste slechts ambtelijk via Kiewitz en Meissner bereiken. Wat meer is: van zijn tussenkomst bij de definitieve redactie maakte von Falkenhausen, zonderling genoeg, geen gewag tijdens de grondige instructie van zijn proces ⁽¹³⁾. Hetzelfde stilzwijgen stelt men vast in zijn gedenkschriften. Evenmin is er in het dagboek van Van Overstraeten sprake van een tussenkomst van von Falkenhausen. Nochtans werd de militaire raadgever van de koning rechtstreeks bij de redactie van de brief aan Hitler betrokken ⁽¹⁴⁾. Zal Van Overstraeten het aandeel van de *Militärbefehlshaber* opzettelijk verzwegen hebben om het zijne dik in de verf te zetten? Waarom zou hij dat dan ook niet gedaan hebben voor de redactie van de proklamatie van de koning aan de Belgen op 6 juni, aan de vooravond van de wegvoering naar Duitsland? Van Overstraeten komt er rond voor uit dat hij toen, gevolg gevend aan de raad van von Falkenhausen,

(11) Von Bargen aan von Weizsäcker, 12 december 1942 (PAB, StS, *Belgien 2 ADAP*, E, IV, nr. 280, bl. 493-494).

(12) Proces von Falkenhausen, zittingsblad van 10 oktober 1960 (NCWOII).

(13) Als vorige noot. Tussenkomst van de voorzitter van de krijgsraad.

(14) Hiervóór, bl. 7.

een scherp geformuleerde passus eenvoudig geschrapt heeft ⁽¹⁵⁾. Aan de andere kant is er het getuigenis van de Duitse diplomaat Ulrich von Hassell, een van de kopstukken van de oppositie tegen Hitler. Toen hij in juni 1943 bij von Falkenhausen op bezoek was vernam hij (waarschijnlijk van zijn gastheer zelf) dat hij, de *Militärbefehlshaber*, een Duits officier opdracht gegeven had het ontwerp van de koninklijke protestbrief aan Hitler te redigeren. Men denkt onmiddellijk aan Kiewitz, die met von Falkenhausen een tweespan vormde om de koning behulpzaam te zijn. Het blijkt dus wel mogelijk dat de gestelde vraag bevestigend moet beantwoord worden: koning Leopold won het advies in van von Falkenhausen alvorens schriftelijk bij Hitler tegen de verplichte arbeidsdienst in Duitsland te protesteren ⁽¹⁶⁾.

Nog een ander zonderling feit in verband met het protest van de koning verdient aandacht: wekenlang bleef niemand minder dan *Militärverwaltungschef* Reeder totaal in de onwetendheid. Pas eind december leerde hij het bestaan en de algemene strekking van de brief van de koning aan Hitler van 8 november kennen. En het zou nog tot medio januari 1943 duren eer nummer twee in het bezettingsbestuur te Brussel te weten kwam wat koning Leopold ruim tien weken voordien aan Hitler over de verplichte tewerkstelling in Duitsland geschreven had. Het toeval zou hem daarbij behulpzaam zijn. Aanstands meer daarover ⁽¹⁷⁾.

Eerst even in de tijd terug. Er verliep ongeveer een maand eer Meissner de gelegenheid kreeg de brief van de koning van 3 november aan Hitler te overhandigen ⁽¹⁸⁾. Over de reactie van de *Führer* kan er geen twijfel bestaan: principieel ongunstig. De verplichte tewerkstelling, poneerde hij, is een onafwendbare eis van de oorlog tegen het bolsjewisme. Maar daarmee is niet alles gezegd. Volgens Kiewitz, die zijn informatie rechtstreeks van Meissner hield, had Hitler de brief ruim een uur met de *Staatsminister* besproken en zich zelfs bereid verklaard de wensen van de koning met de bevoegde diensten, o.m. met Göring als Gevolmachtigde voor het Vierjarenplan, te bespreken ⁽¹⁹⁾. Het getuigenis van Kiewitz wordt bevestigd door dit van von Bargen. Volgens de diplomaat (men kent de oorsprong van zijn informatie niet, waarschijnlijk was het eveneens Meissner), had Hitler « welwillend » kennis genomen van de brief, nb. « in de hem voorgelegde versie » (met de aanspraak *Führer* dus en weglating van de alinea over de wegvoeringen in 1916-1917), en een nader onderzoek in het vooruitzicht gesteld. Meer bepaald had hij begrip getoond voor een

(15) Hierachter, bl. 54.

(16) U. VON HASSELL, *Vom andern Deutschland. Aus der nachgelassenen Tagebüchern 1938-1944*. Fischer-uitgave, Frankfurt-Hamburg, 1964, bl. 281.

(17) Hierachter, bl. 12.

(18) Kiewitz aan Diehl, 7 december 1942 (PAB, *Handelspolitische Abteilung, Handakten Diehl, Belgien 7*).

(19) Als vorige noot.

gelijkstelling van België met Frankrijk wat betreft de voedselvoorziening ⁽²⁰⁾. Van Overstraeten vernam hetzelfde, tamelijk uitvoerig zelfs, van Kiewitz kort na diens terugkomst te Laken (9 december) ⁽²¹⁾. Kiewitz had zelfs gepreciseerd dat Hitler verlangde de Belgische arbeiders op dezelfde wijze behandeld te zien als de Duitse. Maar de term « weggevoerden » had hem doen steigeren ⁽²²⁾.

Het antwoord van Hitler was dus geen weigering zonder meer. Het beperken - zoals de Kommissie van Voorlichting dat doet - tot de vaststelling: *Cette lettre n'eut pas de suite* is een onvolledige voorstelling van zaken ⁽²³⁾. Wat de kern van de zaak betreft deed Hitler inderdaad geen toegeving. Maar het is de waarheid te kort doen wanneer men de rest van zijn antwoord verzwijgt. Blijkbaar hebben de leden van de Kommissie de samenvatting van Hitlers antwoord in het *Witboek* niet met de nodige aandacht gelezen ⁽²⁴⁾. Het blijft intussen een raadsel waarom het schriftelijk verslag van Kiewitz aan de koning over het mondelinge antwoord van Hitler dat hij uit Berlijn had meegebracht, tot op heden niet gepubliceerd werd.

Men kan slechts gissen wat er van de beloften van Hitler in huis zou gekomen zijn had er zich, geen feit voorgedaan dat aan de oorsprong ligt van een ontwikkeling die tot de uitbarsting van 15/18 februari 1943 zou leiden.

Volgens de Kommissie van Voorlichting nam de koning pas 15 december 1942 kennis van Hitlers antwoord, dat is enkele uren vóór een bespreking te Laken over de wegvoeringen, bespreking waarop twee vertegenwoordigers van de arbeiders en vier van het patronaat uitgenodigd waren ⁽²⁵⁾. Er vielen toen twee beslissingen. 1° Gezien het principiële neen van Hitler bleef er niets anders over dan zich in het onvermijdelijke te schikken. Maar de arbeiders moesten weten dat zij aan hun lot niet werden overgelaten. Daarom een (tweede) protest van de koning. Op zijn vraag: hoe? volgde het eenparige antwoord: *En tout cas pas d'éclat*. Blijkbaar

(20) Von Bargen aan von Weizsäcker, 12 december 1942 (PAB, StS, *Belgien*, 2, ADAP, E, IV, nr. 280, bl. 493).

(21) R. VAN OVERSTRAETEN, a.w., bl. 206. 11 december noteert Van Overstraeten: *Kiewitz est rentré d'Allemagne avant-hier soir*.

(22) Als vorige noot.

(23) *Rapport C.I.*, bl. 136.

(24) *Livre Blanc*, bl. 297.

(25) *Rapport C.I., Annexes*, bl. 252. Vergist de kommissie zich niet in de datering (15 december) van de mededeling van Hitlers antwoord aan de koning? Reeds de 9de 's avonds was Kiewitz te Laken uit Duitsland terug. Twee dagen later informeerde hij Van Overstraeten mondeling over de inhoud van het antwoord. Is het denkbaar dat hij eerst Van Overstraeten en pas vier dagen later de koning op de hoogte zal gebracht hebben? Het ligt voor de hand te veronderstellen dat Kiewitz zo spoedig mogelijk, uiterlijk de dag na zijn terugkeer te Laken (de 10de dus) de koning over het antwoord van Hitler zal geïnformeerd hebben (R. VAN OVERSTRAETEN, a.w., bl. 206).

achtte de koning het daarom voldoende - want in die zin gaf hij het ordewoord - dat er enige ruchtbaarheid aan zijn eerste tussenkomst bij Hitler zou gegeven worden ⁽²⁶⁾. De aanwezigen mochten ook bekend maken dat zij ten persoonlijke titel door de koning werden ontvangen en wat hij hun gezegd had, *mais il ne faut pas faire allusion à une réunion collective* ⁽²⁷⁾. 2^e Hoofdzaak in de gegeven omstandigheden was de zorg voor het lot van de weggevoerden en hun gezinnen. Met dit doel zou een beroep gedaan worden op de diensten van het Belgische Rode Kruis ⁽²⁸⁾.

Twee dagen na die bespreking wendde de koning zich schriftelijk tot professor Nolf, voorzitter van het Belgische Rode Kruis ⁽²⁹⁾. Vergelijkt men de integrale tekst van de brief aan Hitler van 3 november met die aan Nolf van 17 december dan stelt men vast dat de tweede geen fundamentele nieuwigheden bevatte, behalve de passus over het lot dat de vrouwen zou treffen ⁽³⁰⁾. Maar de koning kon niet vermoeden dat zijn brief aan Nolf wél een nieuwigheid voor Hitler zou bevatten: de herinnering namelijk « aan de arbeidskampen uit de oorlog van 1914-1918 » (bedoeld worden de deportaties van 1916-1917). De lezer weet reeds dat Hitler slechts een verminkte tekst van de brief van de koning onder ogen had gekregen waarin de slotalinea over die wegvoeringen eenvoudig was geschrapt.

Door een vertrouwensman kwam Reeder in het bezit van een afschrift van de brief van de koning aan Nolf van 17 december ⁽³¹⁾. Dat moet vrij spoedig gebeurd zijn. Immers reeds de 25ste noteerden de bekende kroniekschrijvers Delandsheere en Ooms dat die brief « sedert enkele dagen » klandestien in omloop was ⁽³²⁾. Reeder reageerde voorlopig niet. 12 januari 1943 ging een tweede brief aan Nolf waarin de koning de gevraagde medisch-sociale hulp van het Belgische Rode Kruis aanzienlijk verruimd had: ze zou voortaan bestemd zijn voor al de opgevorderde

(26) Twee dagen later al wisten de kroniekschrijvers De Landsheere en Ooms nauwkeurig wat er op 15 december te Laken was besproken (DE LANDSHEERE-OOMS, *La Belgique sous les nazis*, II, bl. 534-536).

(27) *Rapport C.I., Annexes*, bl. 253.

(28) Als vorige noot. R. VAN OVERSTRAETEN, a.w., bl. 206-207, volgens een samenvatting van de koning.

(29) *Livre Blanc*, bl. 297-297. *Rapport C.I., Annexes*, bl. 253-254. *Recueil*, bl. 437. Over de motivering van de koning schreef von Bargen aan de staatssekretaris van Buitenlandse Zaken: *Brief Königs erklärt sich aus Besorgnis, in Frage Arbeitsverschickung die ganzes Land erregte, werde Stillschweigen vom belgischen Volk nicht verstanden und womöglich als Gleichgültigkeit ausgelegt werden* (Von Bargen aan von Weizsäcker, 8 februari 1943. PAB, StS, België, 2).

(30) *Le sort des femmes surtout est digne de pitié: des jeunes filles isolées, envoyées dans une terre étrangère dont elles ignorent jusqu'à la langue, sont exposées à des dangers dont ceux d'ordre moral ne sont pas les moindres*.

(31) TB Reeder 23, januari-maart 1943 (T-501, 106, 28).

(32) *La Belgique sous les Nazis*, II, bl. 52. De brief verscheen later in de klandestiene *La Libre Belgique* van 15 januari 1943. *The Times* van 26 maart publiceerde de tekst ontleend aan dit schuilblad. (De h. M. Conway was zo vriendelijk onze aandacht op dit feit te vestigen, waarvoor hier onze dank.)

arbeiders (*une nouvelle catégorie de prisonniers de guerre*), hun gezin en al de politieke gevangenen *quelle que soit la nation à laquelle ils appartiennent* ⁽³³⁾. Men kon van de bezettende overheid niet verwachten dat zij blind zou zijn voor de onrechtstreekse en moeilijk te controleren politieke gevolgen van de voorgestelde verruiming, te meer daar de hulpverlening zou toevertrouwd zijn aan het diep gewantrouwde Belgische Rode Kruis ⁽³⁴⁾. Vandaar Reeders ingrijpen van 19 januari: een actie van genoemde organisatie ten gunste van de arbeiders in Duitsland en van hun gezin in het land verdient geen aanbeveling, liet hij het Uitvoerend Komitee weten ⁽³⁵⁾.

Een paar dagen voordien, 14 januari 1943, was Sauckel voor besprekingen te Brussel aangekomen. Hij bezorgde Reeder een afschrift van de brief van koning Leopold van 3 november ⁽³⁶⁾, brief waarvan (wij stipten het reeds aan) de *Militärverwaltungschef* sedert tien weken wel het bestaan maar niet de nauwkeurige inhoud kende ⁽³⁷⁾. Het moet Reeder toen duidelijk geworden zijn dat von Falkenhausen en Kiewitz hem, in een uiterst belangrijke aangelegenheid als de verplichte tewerkstelling in Duitsland, eenvoudig genegeerd hadden ⁽³⁸⁾. Grimmig noteerde hij dat Kiewitz sedert het begin van de bezetting hem nog niet eens een ambtelijk bezoek had gebracht zagezegd om de neutraliteit van de koning tegenover zijn (Reeders) staf te handhaven! Beslist wees hij dan ook elke verantwoordelijkheid af « voor de gebeurtenissen aan het Hof » ⁽³⁹⁾. Reeder vermoedde echter niet dat hij zelf, volstrekt buiten zijn wil om, aan de oorsprong zou liggen van een gebeurtenis die het Hof, meer bepaald koning Leopold III,

(33) Die tweede brief van de koning aan Nolf was het gevolg van een tweede bespreking te Laken, 3 december 1942 (*Livre Blanc*, bl. 298. *Rapport C.I., Annexes*, bl. 254-258. *Recueil*, bl. 438-443.)

(34) Eind december 1942 was onder druk van het bezettingsbestuur een begin gemaakt met de reorganisatie van het Belgische Rode Kruis. Bepaalde leidende persoonlijkheden werden verwijderd en vervangen door andere die het vertrouwen van de bezetter genoten (TB Reeder 22, 1 september-1 december 1942. T-501, 106, 1264 en TB Reeder 23, januari-maart 1943. T-501, 106, 101-102).

(35) De brief van Reeder van 19 januari 1943 niet teruggevonden. Vgl. echter het verslag van het Uitvoerend Komitee van het Rode Kruis van de 20ste. Het komitee besloot toen von Craushaar, *Vize-Militärverwaltungschef*, om een spoedig onderhoud te verzoeken. De 28ste informeerde voorzitter Nolf het komitee dat hij een ondergeschikte van von Craushaar had ontmoet. Deze had hem bevestigd dat de door het Rode Kruis overwogen medisch-sociale actie niet kon toegelaten worden vermits de Duitse overheid zelf reeds de nodige maatregelen getroffen had. (Wij danken mevrouw B. Goffin, van de Dokumentatiedienst van het Belgische Rode Kruis, voor haar bereidwilligheid de hier aangehaalde documenten in het archief van die instelling op te sporen en ons ter beschikking te stellen.)

(36) TB Reeder 23, januari-maart 1943 (T-501, 106, 28).

(37) Ibidem 22, september-december 1942 (T-501, 106, 1201).

(38) In zijn achterbakse actie tegen Reeder was Kiewitz toen niet meer aan zijn proefstuk. Hij kon daarvoor, volgens Berger, de chef van het *SS-Hauptamt*, op de steun rekenen van von Harbou, chef van de *Kommandostab* in het bezettingsbestuur te Brussel, een boezemvriend van von Falkenhausen (Berger aan Himmler, 9 maart 1942. BAK, NS19/neu 1531).

(39) Als noot 37, 1202.

rechtstreeks betrof. Toen Sauckel uit Brussel naar het *Führerhauptquartier* terugkeerde om Hitler verslag uit te brengen, was hij in het bezit van een afschrift van de brief van de koning de dato 17 december 1942 aan Nolf. Het ligt voor de hand dat niemand anders dan Reeder Sauckel dit dokument te Brussel had bezorgd. Het zou bij Hitler een reactie ontketenen die uitmondde in een bedreiging met wegvoering van de koning naar Duitsland ⁽⁴⁰⁾. Maar zover zijn wij intussen nog niet.

Keren wij terug naar Sauckel te Brussel. Op 14 januari hield hij in een lokaal van het Parlement een lezing voor vertegenwoordigers van de *Wehrmacht*, de zakenwereld en de pers ⁽⁴¹⁾. Er was ook een speciale toespraak tot de sekretarissen-generaal. Blijkbaar zat de door koning Leopold gebruikte term « deportaties » Sauckel zeer hoog. In zijn lezing waarschuwde hij er dan ook duidelijk voor, het geduld van Duitsland niet al te fel op de proef te stellen. Er is, zei hij beslist, géén sprake van deportatie, enkel van « hulp van Belgische arbeiders die voor Europa en Duitsland werken ». De brief van de koning aan Hitler brandmerkte hij als « een uiting van smakeloosheid » (*Geschmacklosigkeit*). Diezelfde kwalificatie had hij ook in zijn toespraak tot de sekretarissen-generaal willen hanteren, maar, volgens Romsée, had Reeder dat kunnen verhinderen ⁽⁴²⁾. De tekst van die toespraak kon niet teruggevonden worden. Het enige wat men met zekerheid weet is dat Sauckel uitpakte met de zienswijze van Hitler: de brief van de koning van 3 november aan de *Führer* is wegens het gebruik van de term « deportatie » onaanvaardbaar ⁽⁴³⁾. De koning kwam nog eens ter sprake de volgende dag, 15 januari, toen Reeder, door vier van zijn rechtstreekse medewerkers omringd, de toestand met de sekretarissen-generaal Plisnier, Leemans en Schuind besprak. Uit een nota van Plisnier verneemt men dat de sfeer dezelfde was als de dag voordien ⁽⁴⁴⁾. Reeder kritiseerde de neiging tot passiviteit van de Belgische administratie. Evenals Sauckel maakte hij gewag van het schrijven van de koning aan Hitler dat, zei hij, zeker niet in goede aarde was gevallen. De *Führer*, meende Reeder te moeten waarschuwen, zal voortaan voor de koning en voor België minder sympathie gaan koesteren. (De *Militärverwaltungschef* kon vanzelfsprekend niet vermoeden hoe fel Hitler in 1942 al, in zijn *Tischgespräche*, tegen de koning was uitgevaren ⁽⁴⁵⁾. De samenwerking van de Belgische autoritei-

(40) Hierachter, bl. 16.

(41) Samenvatting in de krant *Le Soir* van 15 januari 1943. *Recueil*, bl. 443-445.

(42) Nota van Capelle over een gesprek met Romsée, 21 januari 1943 (*Rapport C.I., Annexes*, bl. 258-259. *Recueil*, bl. 445). Het verdient opmerking dat in de samenvatting van Sauckels lezing die in de kranten van 15 januari 1943 verscheen, de uitval tegen de koning evenmin voorkwam. Daar zal Reeder wel voor gezorgd hebben.

(43) Als vorige noot.

(44) Ongedateerde nota van Plisnier over een bespreking op 15 januari 1943 tussen enerzijds Reeder, von Craushaar, Thedieck, Roesch, en anderzijds Plisnier, Schuind en Leemans (NCWOII, Sekretarissen-generaal).

(45) Hierachter, bl. 16.

ten met de bezettingsmacht, klaagde Reeder nog, vlot minder goed dan in Frankrijk en Nederland. Het (traditioneel geworden) dreigement volgde aan het slot: treedt er geen verandering ten goede in, dan zullen er spijtige maatregelen tegen de Belgische autoriteiten en de koning zelf moeten overwogen worden. (Dat ook Reeder een kritische noot over de koning liet horen, was uitzonderlijk.) Na afloop van de vergadering noteerde een bezorgde Plisnier: *Mauvaise séance. Grosses difficultés en vue.*

2. Hitlers dreigement van 18 februari 1943.

Plisnier had juist gezien. Wij weten reeds dat Sauckel, toen hij medio januari naar Duitsland terugkeerde, in het bezit was van een kopie van de eerste brief van koning Leopold III aan Nolf. Reeder had hem die te Brussel bezorgd. Voor een nauwkeurige beschrijving van de daaropvolgende feiten tot Hitlers uitbarsting van medio februari ontbreken enkele stukken in het bronnenmateriaal. Vast staat dat Sauckel, spoedig na zijn terugkeer in Duitsland, Hitler informeerde over zijn verblijf in België. In een eerste (niet bewaarde) verslag verwees hij naar de brief van de koning aan Nolf van 17 december. Hitlers aandacht was onmiddellijk gewekt. Was die koning daar weer? zal hij zich afgevraagd hebben. Een tijd geleden heb ik weliswaar principieel afwijzend beschikt op zijn verzoek de verplichte tewerkstelling voor Belgen in Duitsland niet in te voeren, maar tevens heb ik beloften inzake de toepassing gedaan. Hitler vroeg Sauckel hem de brief van de koning aan Nolf te bezorgen. Sauckel antwoordde op 28 januari. Hitler ontving een kopie van het Franse origineel plus een Duitse vertaling met commentaar: « Gelet op de strijd om het lot van Europa door de Duitse soldaat op het Oostfront gevoerd, vraag ik uw aandacht te mogen vestigen op het feit dat alleen al de term deportatie ongehoord is. Immers, de Belgische mannen en vrouwen die voor Duitsland werken, genieten dezelfde vrijheid en levensvoorwaarden als ons eigen Duitse volk ⁽⁴⁶⁾. »

Alvorens verder te gaan met het verhaal van de feiten keren wij nog even terug tot de vraag: waarom heeft Hitler veel scherper gereageerd op de brief van de koning van 17 december 1942 aan voorzitter Nolf dan op die aan hem zelf van 3 november? Drie omstandigheden verklaren dit verschil. 1) De brief aan Nolf handelde over een verzoek van de koning dat reeds door Hitler principieel was afgewezen — maar met hoopvolle beloften betreffende de toepassing. 2) De spoedige bekendmaking van dit nieuwe verzoek in de klandestiene pers, zelfs via een Reuter-bericht van begin februari in de internationale pers, waardoor het voor Hitler een uitdagend karakter kreeg ⁽⁴⁷⁾. 3) Het beslissende optreden van Sauckel als stoke-brand bij Hitler.

(46) Sauckel aan Hitler, 28 januari 1943 (*Recueil, Addenda*, bl. 72. Franse vertaling).

(47) Van dit Reuter-bericht maakt von Bargen al gewag in zijn telegram van 8 februari 1943 aan von Weizsäcker (PAB, StS, *Belgien* 2, en Pol II, *Richtlinien* 25, *Belgien*.)

Een diep gegriefde Hitler vertrouwde het geval voor nader onderzoek toe aan een van zijn invloedrijkste medewerkers in het *Führerhauptquartier*: generaal Schmundt, chef-adjutant van de *Wehrmacht*, die in de uitoefening van zijn functie in de schaduw van de *Führer* leefde en hem ten zeerste bewonderde.

Schmundt stelde Hitler voor een *energischer General im Dienstanzug* naar Laken af te vaardigen om er *in streng dienstlicher Form* een verklaring van de *Führer* voor te lezen ⁽⁴⁸⁾. Een merkwaardige nieuwigheid. Voor de eerste maal sedert de krijgsgevangenschap van 28 mei 1940 antwoordt Hitler niet meer via Meissner en Kiewitz op een verzoek van koning Leopold III. Er wordt een beroep gedaan op een speciaal gemandateerd generaal die zich naar Laken zelf zal begeven om er de koning rechtstreeks het antwoord van Hitler mee te delen. Het is duidelijk dat de *Führer* dit keer er op aanstuurt het krijgsgevangen staatshoofd af te schrikken.

Hitler ging onmiddellijk op Schmundts voorstel in en gelastte Keitel als *Chef-OKW* met de uitvoering. De bevoegde dienst in het OKW (de *Wehrmachtführungsstab, Qu. IV, Verwaltung*) stelde een ontwerp van verklaring op dat Hitler reeds op 15 februari goedkeurde ⁽⁴⁹⁾. Aanvankelijk had het OKW voorgesteld de delikate zending naar Laken toe te vertrouwen aan generaal Allmendinger, « die door zijn houding als Ridderkruisdrager (*Eichenlaub*) de betekenis van de strijd tegen het bolsjewisme en zijn verdienste in de strijd bijzonder duidelijk onder 't oog kan brengen ⁽⁵⁰⁾ ». Om een niet nader gekende reden viel de keuze op generaal Müller, in het opperbevel van het landleger (OKH) met speciale opdrachten belast (*z.b. V. = zur besonderen Verwendung*). In zijn dagboek verwacht Van Overstraeten de generaal met de gelijknamige *SS-Gruppenführer*, chef van het *Amt IV* (Gestapo), in het *Reichssicherheitshauptamt* te Berlijn ⁽⁵¹⁾.

Generaal Müller vloog 17 februari uit het FHQ in Oost-Pruisen naar Brussel. De volgende dag, om 18 u. 30, verscheen hij te Laken voor koning Leopold III, die enkel van Kiewitz vergezeld was. Rechtstaande las hij Hitlers verklaring voor in het Duits. Kiewitz vertaalde ze in het Frans. Er mochten geen vragen gesteld worden en evenmin toelichtingen gegeven. *Die Mission verlief in streng dienstlichen Form ohne Zwischenfälle*, stelde generaal Müller vast. De verklaring van Hitler hield Müller voor zich. Er waren geen afschriften beschikbaar voor von Falkenhausen en Kiewitz. De chef van de *Kommandostab* von Harbou, die de afwezigheid van Falkenhausen

(48) Schmundt, *Vortragsnotiz* voor Keitel, 12 februari 1943 (BAMAF, RW 4/v.707. Franse vertaling in *Recueil, Addenda*, bl. 72-73).

(49) Als vorige noot.

(50) OKW, *Wehrmachtführungsstab, Qu. IV, Vortragsnotiz* voor Keitel, 14 februari (als vorige noot). Franse vertaling in *Recueil, Addenda*, bl. 73-74.

(51) R. VAN OVERSTRAETEN, a.w., bl. 217.

verving en volgens bevel van Hitlers verklaring kennis had genomen, verzocht om toezending van een afschrift ter persoonlijke informatie van zijn hiërarchische overheid ⁽⁵²⁾.

Na voorlezing van Hitlers berisping trok Müller zich onmiddellijk terug. Maar Kiewitz, die hem waarschijnlijk uitgeleide had gedaan, vertelde volgens Van Overstraeten, dat hij de Duitse boodschapper onmiddellijk bewerkt had (*cuisiné*) om hem informatie over zijn speciale zending naar Laken te ontfutselen. Buitenlandse Zaken, aldus het verhaal van Kiewitz, had de brief van de koning aan Nolf van 17 december uiterst gebrekkig en tendentius vertaald; heel het « manœuvre » was het werk van de diensten van von Ribbentrop, opgestoot door bepaalde partijextremisten ⁽⁵³⁾. Hierbij valt op te merken dat het hoogst onwaarschijnlijk is dat generaal Müller, gezien de aard van zijn functie en zijn strenge instructies, zich door Kiewitz tot loslippigheid zou laten verleiden hebben. Wat meer is: de voorgeschiedenis van de zending-Müller bewijst dat Buitenlandse Zaken er géén ogenblik bij te pas was gekomen. Het was uitsluitend een zaak van Hitler, daarin voorgelicht door Sauckel en Schmundt. Overigens zou Hitler een inmenging van de diensten van von Ribbentrop in de bezettingspolitiek van België niet geduld hebben. Het verhaal van de snoeverige Kiewitz aan Van Overstraeten is dan ook niets meer dan een van zijn talrijke fantazietjes.

Wat meende Hitler in zijn waarschuwing van 15 februari 1943 koning Leopold te moeten verwijten? Zo begon de uitval ⁽⁵⁴⁾: « Majesteit! De bijzonder voorkomende behandeling die ik U gereserveerd heb, heeft U blijkbaar volledig doen vergeten dat U een krijgsgevangene bent. De beschouwingen in uw brief van 17 December zijn zó ongehoord dat zij niet scherp genoeg kunnen afgewezen worden ⁽⁵⁵⁾. » Evenals Sauckel ergerde Hitler zich aan een formulering die de verplichte tewerkstelling een

(52) *Vortragsnotiz* von Müller voor Keitel, 20 februari 1943 (BAMAF, t.a.p.). R. KEYES, *Echec au Roi. Léopold III 1940-1951*, Gemblours-Parijs, 1966, bl. 107. In verband met de afwezigheid van von Falkenhausen mag men de vraag stellen of het opzet was? Men kan zich moeilijk voorstellen dat de bevoegde dienst van het OKW de *Militärbefehlshaber* in de onwetendheid van de komst van generaal Müller zou gelaten hebben.

(53) R. VAN OVERSTRAETEN, a.w., bl. 218.

(54) BAMAF, t.a.p. R. KEYES, a.w., bl. 118-120. Franse vertaling in het weekblad *Le Phare* van 22-23 november en in *Recueil, Addenda*, bl. 73-74. Samenvatting in R. VAN OVERSTRAETEN, a.w., bl. 217. Inhoudelijk kwam de verklaring van Hitler overeen met de drie door Schmundt beknopt ontwikkelde punten in zijn aantekening van 12 maart 1943. Onmiddellijk na het vertrek van Müller redigeerde de koning uit het hoofd een merkwaardig getrouwe samenvatting van de hem voorgelezen verklaring van Hitler (*Le Phare*, als voren. *Recueil*, bl. 446. Zie nog R. KEYES, a.w., bl. 107). Ook Berger, chef van het SS-Hauptamt, kwam er tamelijk spoedig achter dat Hitler de koning op de vingers getikt had. 9 maart informeerde hij Himmer (BAK, NS 19/246 en T-175, 67, 258166).

(55) *Majestät! Durch die besonders zuvorkommende Behandlung, die ich Ihnen habe zuteil werden lassen, ist es offenbar völlig in Vergessenheit geraten, daß Sie sich in Kriegsgefangenschaft befinden. Die in Ihrem Briefe vom 17.12.42 enthaltenen Ausführungen sind so ungeheuerlich, daß keine Zurückweisung derselben scharf genug sein kann.*

« wreedaardige verplichting » noemde, « dwangarbeid en deportatie ». Alleen al het gebruik van die woorden bewees « een onbegrijpelijk gebrek aan inzicht van de wereldomvattende historische betekenis van de strijd tegen het bolsjewisme. Het bedreigt ook uw land », stelde Hitler ⁽⁵⁶⁾. Na op de elementaire plicht van zelfbehoud voor België gewezen te hebben hekelde Hitler nog eens de vorm van de brief: « De termen waarin uw brief gesteld is », vloog hij uit, « zijn vooral een belediging voor de Duitse mens die strijdt voor de toekomst van Europa. In die strijd kent het Duitse volk geen dwangarbeid. In zijn gelederen en onder dezelfde levensvoorwaarden arbeiden de mannen en vrouwen uit uw land. » Het was voor Hitler « onbegrijpelijk » dat men die mensen als « gedeporteerden » meende te mogen aanduiden ⁽⁵⁷⁾. Hij ironizeerde over de morele gevaren waaraan de Belgische vrouwen in Duitsland zouden blootgesteld zijn ⁽⁵⁸⁾ en besloot zijn uitval met het duidelijke dreigement: « Ik verwacht van U, Majesteit, dat U in de toekomst onverantwoordelijke voorvallen als uw brief van 17 december angstvallig vermijden zult en dat geheel uw houding vanzelfsprekend in overeenstemming zal zijn met Uw huidige toestand. Mocht U opnieuw aan die verwachting niet beantwoorden, dan zal ik mij verplicht zien uw krijgsgevangenschap te wijzigen door overbrenging naar een plaats buiten België ⁽⁵⁹⁾. » De bedreiging met wegvoering was duidelijk. Het was

(56) Wenn Sie, Majestät, in Ihrem Briefe im Zusammenhang mit der Arbeitsdienstverpflichtung von « grausamer Belastung », von « Zwangsarbeit » und von « Deportationen » sprechen, so zeigt dies ein unfäßbares Unverständnis gegenüber der weltgeschichtlichen Aufgabe, die in der Bekämpfung des Bolschewismus liegt. Er droht auch Ihrem Lande!

(57) Die Ausdrucksweise Ihres Briefes stellt aber vor allem auch eine große Beleidigung des für die Zukunft Europas schaffenden und ringenden deutschen Menschen dar: Das deutsche Volk, in dessen Reihen die Männer und Frauen Ihres Landes unter den gleichen Lebensbedingungen tätig sind, verrichtet in dem geschilderten Kampf keine « Zwangsarbeit ». Es ist unerfindlich, wie man diejenigen als « deportiert » bezeichnen zu dürfen glaubt. In zijn TB 24 over de periode april-juni 1943 zou Reeder nochtans toegeven dat de aangewende methoden om arbeidsplichtigen op te halen soms het begrip « deportatie » benaderden (T-501, 106, 236-237).

(58) Was schließlich die sittlichen Gefahren angeht, denen Sie die bemitleidenswerten alleinstehenden jungen belgischen Mädchen in Deutschland ausgesetzt wähnen, so muß das darin zum Ausdruck kommende Mißtrauen in die Haltung der Frauen Ihres eigenen Landes Ihnen überlassen bleiben, abgesehen davon, daß die erwähnten Gefahren in Ihrem Lande sicher mindestens ebenso groß sind.

(59) Ich erwarte, Majestät, daß Sie in Zukunft derartige unverantwortliche Vorkommnisse wie Ihren Brief vom 17. Dezember 1942 peinlichst vermeiden und Ihr gesamtes Verhalten so einrichten werden, wie es Ihre gegenwärtige Lage als selbstverständlich erfordert. Sollten Sie dieser Erwartung neuerlich zuwiderhandeln, so würde ich mich zu einer Veränderung Ihrer Kriegsgefangenschaft nach einem Ort ausserhalb Belgiens genötigt sehen.

overigens niet de eerste keer dat Hitler aan het overbrengen van de koning naar een comfortabel ingericht kasteel in Duitsland dacht ⁽⁶⁰⁾.

Terug in het *Führerhauptquartier* bracht generaal Müller op 20 februari verslag uit aan veldmaarschalk Keitel over zijn zending naar Laken ⁽⁶¹⁾. Dezelfde dag stuurde de chef van het OKW aan generaal Wagner, kwartiermeester-generaal in het OKH, twee exemplaren van een topgeheim document samengesteld uit de waarschuwing van Hitler aan het adres van de koning en een begeleidend schrijven ⁽⁶²⁾. Het eerste exemplaar was uitsluitend voor Wagner bestemd (*zur persönlichen Unterrichtung und Verwahrung*). Het tweede moest door Wagner, via een officier, ter informatie aan von Falkenhausen bezorgd worden. In zijn begeleidend schrijven onderstreepte Keitel dat het document streng persoonlijk voor de *Militärbefehlshaber* bestemd was; dat, in geval van afwezigheid van de geadresseerde, slechts diens stafchef von Harbou het in ontvangst mocht nemen; dat ten slotte van de verklaring generlei gebruik mocht gemaakt worden. (Gelet op de niet-onvriendelijke betrekkingen tussen von Falkenhausen en koning Leopold is het hoogst onwaarschijnlijk dat de *Militärbefehlshaber* het geheim voor zijn beschermeling ⁽⁶³⁾ bewaard heeft.)

Merkwaardig is de slotalinea van Keitels begeleidend schrijven: de *Führer* heeft zich « tot de mildste vorm van waarschuwing » beperkt omdat hij hoopt dat ze doeltreffend zal zijn. Mocht de koning toch tot een nieuwe

(60) Reeds eind 1940 had Hitler professor architect Hermann Giessler opdracht gegeven het slot *Schwarzburg* in Thüringen om te bouwen tot een weelderig *Gästehaus des Reiches*. De werken vingen al het volgende jaar aan. Op een niet nader te bepalen datum (zeker na 6 december 1941, datum van de bekendmaking van het tweede huwelijk van Leopold III), vernam Giessler van Meissner, chef van de *Präsidialkanzlei*, dat het *Gästehaus* voorlopig als domicilie van de koning en zijn gezin zou dienen. In 1943, zeer waarschijnlijk vóór het najaar, moesten de werken wegens de oorlogsomstandigheden onderbroken worden. Van de plannen en besprekingen schijnt er niets overgebleven te zijn (Vgl. Albert Speer aan John Decoene, Brugge, uit Heidelberg, 20 september 1976. Richard Schulze-Kossen, een bekende van Giessler, aan John Decoene, uit Düsseldorf, 18 oktober 1977. Hermann Giessler aan de auteur, uit Essen, 15 oktober 1985). Wij danken onze jonge stadgenoot en vriend John Decoene die ons inzage verleende van de brieven van A. Speer aan R. Schulze-Kossen. In een uiterst kritisch te gebruiken bron als C. HOUDRET, *Le Roi impossible*, Parijs, 1949, bl. 300, vindt men een onrechtstreekse bevestiging van het Duitse plan, *Schwarzburg* reeds in 1941 in gereedheid te brengen voor koning Leopold III en zijn gezin.

(61) *Vortragsnotiz* van Müller voor Keitel, 20 februari 1943 (BAMAF, RW 4/v. 707).

(62) Keitel aan Wagner, 20 februari 1943. *Geheime Kommandosache. Chefsache. Nur durch Offizier* (als vorige noot).

(63) A. DE JONGHE, *Hitler*, I, bl. 63-64. Er is reden te geloven dat von Harbou, de chef van de *Kommandostab*, loslippig was met zijn vriendin barones de Tornaco. Vgl. nader A. DE JONGHE, *De vestiging van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk*, in: *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, I, augustus 1972, bl. 120, noot 119.

stap, in welke vorm ook, besluiten, dan mag hij zich « aan de strengste maatregelen » verwachten ⁽⁶⁴⁾.

3. Terugblik : Hitler over koning Leopold in 1942.

Waarom die mildheid van Hitler?

Zoekend naar een antwoord moeten wij hier een ruime parentesis inlassen. Want de gestelde vraag roept er een andere van algemene aard op: hoe dacht Hitler werkelijk over koning Leopold jegens wie hij verklaarde tot mildheid bereid te zijn? Het antwoord op die vraag is, op zijn beurt, van beslissend belang voor het behandelen van een derde, die later aan de orde komt maar hier reeds moet vermeld worden omdat zij de kern van ons onderwerp raakt: was de wegvoering van koning Leopold III in juni 1944 echt of schijn en, in dit laatste geval, een behendig maneuver van de weggevoerde, dat echter niet uitvoerbaar zou geweest zijn zonder de instemming van Hitler?

Hoe Hitler werkelijk over de vorst dacht, leren ons zijn bekende *Tischgespräche* uit 1942. Het toeval heeft gewild dat ze juist voor dit jaar volledig bewaard gebleven zijn. In werkelijkheid zijn de tafelgesprekken slechts monologen van Hitler voor een uiterst beperkte en uitgelezen kring van genodigden 's middags en 's avonds laat in het *Führerhauptquartier*. Aan de spontaneïteit van de gastheer en de aard van het beperkte gehoor ontleen zij hun grote waarde. De Britse historicus Trevor-Roper beschouwt de *Tischgespräche* als « een van de vier vensters op de gedachtenwereld van Hitler ⁽⁶⁵⁾ ».

In 1942, tussen februari en augustus, viel Hitler niet minder dan vijfmaal, fors vijandig, soms op de rand van het vulgaire af, naar de koning uit - een bewijs dat de vorst hem zeer hoog zat. Op 27 februari, toen hij het over

(64) *Der Führer hat sich zu der mildesten Form der Verwarnung entschlossen in der Erwartung, hierdurch jedweden erneuten Beanstandungen vorgebeugt zu haben. Sollte der König der Belgier sich trotzdem zu irgendwelchen neuen Schritten entschliessen, ist die Anwendung schärfster Mittel zu erwarten* (BAMAF, RW 4/v. 707).

(65) TREVOR-ROPER, *Hitlers Kriegsziele*, in het verzameld werk *Stationen der deutschen Geschichte*, uitg. B. FRAUENFELD, München, 1962, bl. 9-28 en, van dezelfde schrijver, het woord vooraf tot *Le testament politique de Hitler. Notes recueillies par Martin Bormann*, uitg. F. GENOUD, Parijs, 1969, bl. 15-18. De vier door Trevor-Roper bedoelde « vensters op de gedachtenwereld van Hitler » zijn, behalve de *Tischgespräche* en het politieke testament van 1945, *Mein Kampf* en het boek van H. RAUSCHNING, *Gespräche mit Hitler*, Zürich, 1940. Over de waarde van Rauschning als bron van kennis voor Hitlers gedachtenwereld, zie thans M. BROSZAT, *Enthüllung ? Die Rauschning-Kontroverse*, in de verzameling opstellen van de schrijver uitgegeven onder de titel : *Nach Hitler. Der schwierige Umgang mit unserer Geschichte*, door H. GRAML en K.D. HENKE, München, 1966, bl. 249-251.

Noorwegen, Denemarken en Nederland had, zei Hitler dat die landen voor hem geen probleem meer vormden vermits hij daar over drie mannen beschikte (Quisling, Clausen en Mussert) die « reeds zó sterk gezondigd hebben dat zij ons door dik en dun moeten volgen ». In België lagen de zaken totaal anders. Immers, er is daar « die vermaledijde koning ». « Had ook hij maar het land verlaten », zuchtte Hitler. « Ik zou hem de jonge dame achterna gestuurd hebben ⁽⁶⁶⁾. » Een maand later kwam hij op de kwestie terug. « Het verheugt me », bekende hij, « dat de Hollandse koningin gevlucht is en niet, zoals dat voor België het geval is, door haar aanwezigheid een faktor vormt waarmee men rekening moet houden. » Hij verduidelijkte : « hoofdzaak is dat Wilhelmina op deze wijze de aaneensluiting van de Germaanse wereld niet hindert ⁽⁶⁷⁾. » De derde uitval dateert van 27 juni. Tijdens het tafelgesprek had iemand het woord *reaktionair* laten vallen. Blijkbaar was er toen bij Hitler een gedachtengang in beweging geraakt met koning Leopold als kern en mikpunt. « Het was een fout », zo begon hij, « de Belgische koning [op 28 mei 1940] niet in gevangenschap te hebben weggevoerd maar hem, als toegeving aan zijn Italiaanse voorsprekers, in het land te hebben gelaten. » Toen volgde de uitval : « Want die Belgische koning is weliswaar geen licht maar een ongehoorde intrigant en een kristallisatiepunt van reaktionaire elementen ⁽⁶⁸⁾. » Weer een maand later (27 juli) kwam koning Leopold nog eens ter sprake. Na een schampere beoordeling van het geestesvermogen van de koningen in het algemeen (« Hoe weinig verstand is er nodig om koning te zijn! Hoe smal is het pad tussen de troon en het gekkenhuis! ») ironiseerde hij : « Alleen België is een lastig geval. Mocht het lukken van de Belgische koning af te geraken met een jaarlijks pensioen van zowat een half miljoen en hem door die verfijnde kloostermetode in het politieke niet te doen verzinken, dan zou ik dat slechts

(66) A. HITLER, *Libres propos sur la guerre et la paix recueillis sur l'ordre de Martin Bormann*, vertaald en uitgegeven door F. GENOUD, 2 delen, Parijs 1952-1954, deel 2, bl. 333-334. A. HITLER, *Monologe im Führerhauptquartier 1941-1944*, uitg. W. JOCHMANN, Hamburg, 1980, bl. 302. *In Belgien ist der vermaledeite König. Wäre er nur davongelaufen! Die junge Frau hätte ich ihm nachgeschickt!* Bedoeld wordt hier prinses Lilian, sedert september-december 1941 de echtgenote van koning Leopold III.

(67) H. PICKER, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941-1942*, uitg. P. SCHRAMM, A. HILLGRUBER, M. VOGT, Stuttgart, 1963, bl. 221. IDEM, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier. Hitler wie er wirklich war*, Stuttgart, 1977, bl. 156. *Der Chef (Hitler) hat sich nach dem Abendessen darüber ausgelassen, dass er froh sei, dass die holländische Königin Wilhelmina geflüchtet sei und nicht wie der Belgier-König Leopold durch ihre Vorhandensein einen Faktor darstelle, auf dem man Rücksicht nehmen müsse... Insbesondere störe sie so den Zusammenschluss der germanischen Welt nicht...*

(68) H. PICKER, a.w., uitg. SCHRAMM, HILLGRUBER, VOGT, bl. 417. A. GENOUD, a.w., II, bl. 174. H. PICKER, a.w., 1977, bl. 390. *Den belgischen Reaktionären sei man bisher überhaupt viel zu rücksichtsvoll gegenübergetreten. Es sei ein Fehler gewesen, den belgischen König nicht im Gefangenschaft abgeführt, sondern mit Rücksicht auf seine italienischen Fürsprecher dagelassen zu haben. Denn diesen belgisch König sei zwar kein Mann von Geist, aber ein Mann von ungeheurer Intrigantenhaftigkeit und ein Kristallisationspunkt reaktionärer Elemente.*

toejuichen ⁽⁶⁹⁾. » In augustus schijnt hij de Belg eerst in het algemeen aan te pakken. Hij zegt, geen antipatieker wezen dan « de Belg » te kennen, « een doortrapte schoelje, sluw als een vos ». Maar uit de kontekst blijkt duidelijk dat de hier bedoelde Belg (*der Belgier*) niemand anders is dan koning Leopold III zelf. Want onmiddellijk na de karakterisering van « de Belg » gaat hij verder met de ontgoochelende vaststelling: « Wij zitten er thans mee opgescheept! » Eigen schuld, geeft hij toe. Destijds « hebben wij een fameuze dwaasheid begaan. Een domheid van mijnentwege. Als krijgsgevangene had ik hem moeten behandelen. Aan de andere kant is er zijn zuster, de kroonprinses van Italië. Een tragische toestand, persoonlijk de enige sympathieke vrouw aan heel het Italiaanse hof. Zij wordt er psychisch mishandeld ⁽⁷⁰⁾. »

Het is duidelijk: de mildheid van Hitler in februari 1943 was niet de uiting van een spontaan menselijk gevoel maar een door politieke overwegingen bepaalde houding jegens een krijgsgevangen koning die hem door zijn aanwezigheid hinderde, waarmee hij opgezadeld zat en waarvan hij wist niet zo gemakkelijk af te geraken daar die « vermaledijde » koning de broer van de kroonprinses van Italië (de bondgenoot) was, een vrouw die hij overigens waardeerde. Medio februari 1943, ruim een maand na Stalingrad, mocht Hitler zich niet veroorloven, door een zichtbare sanktie tegen het staatshoofd, een toenemende spanning in België uit te lokken en voelde hij zich in zijn bewegingsvrijheid door het Italiaanse bondgenootschap geremd. Die rem zou vanaf 25 juli, datum van de val van Mussolini en van de feitelijke Duits-Italiaanse breuk, niet meer werken. Wij komen daar nog op terug. Intussen bleef België, juist wegens die koning « een lastig geval ».

(69) H. PICKER, a.w., uitg. SCHRAMM, HILLGRUBER, VOGT, bl. 473. F. GENOUD, a.w., II, bl. 224. H. PICKER, a.w., 1977, bl. 488. *Wie wenig Vernunft gehöre aber auch zum Königsein, und wie schmal sei der Pfad zwischen Thron und Irrenanstalt. Schwierig sei nur der Fall Belgien: Wenn es gelingen sollte, den belgischen König mit einer Jahrespension von etwa einer halben Millionen abzuschieben und ihn mit Hilfe dieser verfeinerten Klostermethode in der politischen Versenkung verschwinden zu lassen, würde er das nur begrüßen.*

(70) Niet in de Picker-uitgaven. GENOUD, a.w., II, bl. 262. HITLER, *Monologe*, uitg. W. JOCHMANN, bl. 341-342: *Wenn mir jemals ein Mensch unsympathisch war, so ist das der Belgier, ein ganz durchtriebener Halunke, ein schlauer Fuchs. Jetzt haben wir ihn da. Damals haben wir eine grosse Torheit begangen. Das kann ich auf das Konto meiner Dummheiten setzen. Ich hatte ihn als Kriegsgefangenen behandeln sollen! Auf der anderen Seite: Seine Schwester ist die Kronprinzessin von Italien! Das ist ein Tragik, persönlich die einzige sympathische Frau am ganzen italienischen Hof, eine natürliche Frau, psychisch dort mishandelt! Hitler vermoedde niet dat Marie-José sedert de zomer van 1942 duchtig tegen Mussolini konspireerde (F.W. DEAKIN, *L'axe brisé*, Parijs, 1962, bl. 130, 266, 494).*

4. Na Hitlers dreigement.

Na het blitz-bezoek van generaal Müller te Laken op 18 februari stelde Reeder vast dat de koning zich van een verdere tussenkomst in de kwestie van de verplichte tewerkstelling onthield ⁽⁷¹⁾. Maar het ontging hem niet dat de katolieke kerk, die zich « blijkbaar onaantastbaar achtte », en in 't bijzonder de kardinaal als « de spreekbuis van de koning » aan het woord kwamen ⁽⁷²⁾. De herderlijke brief van 15 maart was inderdaad het felste en het meest indrukwekkende protest dat de Belgische bisschoppen op dit terrein lieten horen ⁽⁷³⁾. Reeder vermoedde ook dat de omgeving van de vorst zou proberen hem tot een officiële verklaring te overhalen ten einde de uitgedaagde bezetter tot een krasse maatregel als de overbrenging naar een kasteel in Duitsland, te verleiden. « Zodoende », meende hij, « zou zijn tanende populariteit door een zichtbare gevangenschap buiten het land voortaan opnieuw stevig gevestigd zijn ⁽⁷⁴⁾. »

Reeder vergiste zich niet. Medio maart trachtte kabinetschef Frédéricq de koning te overreden tot een *geste spectaculaire* in samenwerking met de geestelijkheid en de magistratuur ⁽⁷⁵⁾. De opmerking die de koning toen, volgens Van Overstraeten, zou gemaakt hebben verwoordt op treffende wijze het pijnlijke besef van de dubbelzinnigheid van zijn positie als krijgsgevangen staatshoofd in het land. *J'ai l'air de pouvoir agir et je ne le puis. Ma résidence en Belgique et le maintien de certains de mes services jettent la confusion sur mes possibilités d'action et autorisent des interprétations, toutes à mon détriment. Que faire? Le comble, c'est que je pourrais, par ma position ici, être acculé à un échat qui me forcerait à me dresser contre un système d'idées qui m'est plutôt sympathique* ⁽⁷⁶⁾.

In de omgeving van de koning was Van Overstraeten, althans volgens zijn eigen getuigenis, de taaiste voorstander van een openbaar protest ook

(71) TB Reeder 23, januari-maart 1943 (T-501, 106, 28).

(72) Reeder aan OKH, Gen. Qu., 22 maart 1943. Speciaal verslag (als vorige noot). Die terminologie vindt men in Reeders TB 23 (T-501, 106, 34).

(73) Aanvankelijk oordeelde het bezettingsbestuur het tactisch niet geraten de pers toe te laten de herderlijke brief te kommentariëren (als noot 71, 28). Maar op 26 maart werd het verbod opgeheven, op voorwaarde evenwel dat de koning in de polemieken niet ter sprake kwam (*Sipo-SD Brussel — Meldungen aus Belgien und Frankreich*, 7, 1943, 15 april 1943, bl. 17. NCWOII). Over de herderlijke protestbrieven van de Belgische bisschoppen tegen de verplichte tewerkstelling, zie A. DANTOING, *La hiérarchie catholique et la Belgique sous l'occupation allemande*, in : *Revue du Nord*, LX, 237, april-juni 1978, bl. 317, 323-324.

(74) TB Reeder 23, januari-maart 1943 (T-501, 106, 28).

(75) R. VAN OVERSTRAETEN, *Le Roi prisonnier*, bl. 222.

(76) Als vorige noot, bl. 221.

na Hitlers dreigement van 15 februari ⁽⁷⁷⁾. Het mag niet, betoogde hij 17 maart, dat de kroon zich onthoudt. De koning, toen overtuigd, verklaarde zich bereid, in samenwerking met de generaal, een ontwerp van protest-brief aan Hitler op te stellen. *J'y insisterais volontiers*, zei hij, steeds volgens Van Overstraeten, *que je suis tout prêt à changer de résidence* ⁽⁷⁸⁾. De kogel is door de kerk, dacht een opgeluchte Van Overstraeten die de volgende dag reeds zijn ontwerp voorlegde. De koning stelde een eigen tekst voor. De generaal achtte hem te slap. Aarzeling van de vorst, gesterkt door de wetenschap dat ook von Falkenhausen en Van Roey een openbaar protest afraadden. Weken gingen voorbij. *Silence prolongé du Roi*, noteerde een ongeduldige Van Overstraeten 17 april ⁽⁷⁹⁾. Toen hij enkele dagen later nog eens aandrang daar de bezetter reeds begonnen was met de toepassing van de verordening op de verplichte tewerkstelling in Duitsland, liet hij in duidelijke bewoordingen gelden dat het prestige van de koning op het spel stond: *L'attitude attentiste fait la joie des adversaires du Roi et la consternation des fidèles. À la fin des hostilités, le Roi devra rendre compte de ses actes* ⁽⁸⁰⁾. Waarschuwend klonk het over de aard van een eventuele wegvoering: *S'il advenait que le Roi fut emmené hors de la Belgique, il est essentiel que cette mesure ne puisse être attribuée à sa demande, mais constitue aux yeux de tous une réaction de représailles allemande* ⁽⁸¹⁾. De koning beaamde maar bleef onbeslist. Een nieuw aandrigen volgde 27 april. *Il est urgent*, betoogde Van Overstraeten met een verwijtende ondertoon, *de traduire en actes la raison pour laquelle le Roi a déclaré vouloir rester au pays*. Bitter commentarieerde hij in zijn dagboek: *Je suis consterné devant cette irrésolution persistante* ⁽⁸²⁾. In het dagboek van Van Overstraeten is er verder geen sprake meer van een officieel protest van de koning tegen de verplichte tewerkstelling in Duitsland.

Het zoeken naar een verklaring voor de aarzelende houding van koning Leopold III in maart-april 1943 is een gewaagde onderneming. Uit de notities van Van Overstraeten is men geneigd af te leiden dat de koning terugschrok voor een openbaar protest omdat hij er het schadelijk gevolg van voorzag: wegvoering naar Duitsland. Omstreeks dezelfde tijd verklaarde de vorst aan generaal Nuyten: indien ik volgens de wens van sommigen handelde dan zou ik niet lang meer in het land blijven. Persoonlijk laat het mij onverschillig hier of in Duitsland krijgsgevangene te zijn. Maar zodra ik van hier weg ben verdwijnt ook generaal von

(77) Ook Capelle en d'Aspremont drongen aan op een tussenkomst van de kroon. Een boosaardige Van Overstraeten noteerde (bl. 221) over de motivering van de eerste: *brusquement emballé comme pour ne pas arriver en retard*, over de tweede: *très nerveux, probablement parqu'atteint dans sa famille*.

(78) R. VAN OVERSTRAETEN, a.w., bl. 222.

(79) Als vorige noot, bl. 227.

(80) Als vorige noot, bl. 228.

(81) Als vorige noot, bl. 229.

(82) Als vorige noot, bl. 230.

Falkenhausen om plaats te maken voor een *Gauleiter*. *En posant un acte que d'aucuns qualifient de patriotisme, j'entraînerais le peuple vers des maux qu'il ne soupçonne sans doute pas* ⁽⁸³⁾. Volgens een gesprek met Capelle (eind 1942-begin 1943?) dacht de koning niet aan zijn populariteit en zijn naoorlogs dossier maar uitsluitend aan de praktische mogelijkheden, hoe zijn getroffen landgenoten te helpen zonder represailles van de bezetter uit te lokken ⁽⁸⁴⁾. Het verdere verloop van de gebeurtenissen zou bewijzen dat die redenering politiek niet renderend was. Van de koning hadden de Belgen méér verwacht ⁽⁸⁵⁾. Naast andere factoren, als b.v. het tweede huwelijk, heeft die ontgoocheling bijgedragen tot de vervreemding tussen de vorst en een groot deel van de bevolking, een gevoel dat, na de bevrijding, de anti-leopoldistische propaganda een vruchtbare voedingsbodem zou bezorgen ⁽⁸⁶⁾. Het drama van koning Leopold III was dat hij, overtuigd door de aard van zijn beleid het land te dienen, zichzelf als vorst een ondienst bewees die zich later wreken zou ⁽⁸⁷⁾.

5. Hitlers principiële beslissing.

De geschiedschrijver is een bevoorrechte omdat hij ongeveer weet wat er gebeurd is. In zijn verhaal zal hij de verleiding kennen tussen een vroeger en een later feit een niet steeds gegrond oorzakelijk verband te ontdekken. Maar terecht zal hij Hitlers strenge waarschuwing van 15 februari 1943 als het begin van een ontwikkeling beschouwen die op 7 juni 1944 haar logisch eindpunt vindt in de wegvoering van de koning naar Duitsland. Spijtig genoeg kent men niet al de fazen van die ontwikkeling. Vast staan enkel de volgende feiten in hun kronologische volgorde.

(83) *Recueil*, bl. 425-426.

(84) R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du Roi Léopold*, Parijs, 1970, bl. 258. Volgens Capelle was de koning geen voorstander van een opzienbarend protest omdat hij de « algemene gevolgen » vreesde, o.m. *il n'obtiendrait plus aucune grâce*. Capelle bedoelt dat koning Leopold III herhaaldelijk bij von Falkenhausen om genade voor terdoodveroordeelden verzocht. Hierbij dient opgemerkt dat de *Militärbefehlshaber* geen genaderecht had. Hij kon enkel, op aandringen van de koning b.v., een genadeverzoek bij het OKW aanbevelen. Dáár lag de beslissing.

(85) J. GOTOVITCH, *L'opinion et le Roi, 1940-1944*, in *Res Publica*, XX, 1978, 1, bl. 88-90. P. STRUYE, *L'évolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande*, onuitgegeven paragrafen, uitg. GOTOVITCH, t.a.p., bl. 107-109.

(86) De ongunstige weerslag van de « inactiviteit van de koning » op de katholieken wordt onderzocht in de merkwaardige studie, gesteund op statistische gegevens, van M. VAN DEN WIJNGAERT, *Een koning geloofd, gelaakt, verloochend. De evolutie van de stemming onder de katholieke bevolking ten aanzien van Leopold III tijdens de bezetting (1940-1944)*, Leuven, 1984, deel 1, bl. 47-50.

(87) Vgl. J. STENGERS, *Aux origines de la question royale. Léopold III et le gouvernement. Les deux politiques belges de 1940*, Gembloux-Parijs, 1980, hoofdstuk VIII: *De 1941 à 1944: le silence*, bl. 170-176.

Op 17 juni 1943, vier maanden na de zending-Müller naar Laken, bespraken Hitler en Himmler de algemene toestand. Volgens het bewaarde notitieboekje van de *Reichsführer-SS* stond ook het vraagstuk Leopold III op de agenda. Onder de rubriek *Polizeiliches*, punt 3, noteerde Himmler: *Belgischer König* ⁽⁸⁸⁾. Die beknopte notitie betekent dat hij, als chef van de Duitse politie, het initiatief had genomen met Hitler preventieve maatregelen ten aanzien van koning Leopold te bespreken. Men weet niet wat de *Reichsführer-SS* er in juni 1943 toe mag gebracht hebben Hitler op Leopold attent te maken. Onbekend is eveneens Hitlers onmiddellijke reactie op Himmlers initiatief. Dat ze onvoorwaardelijk positief was mag met zekerheid afgeleid worden uit feiten van latere datum. Daarover verder meer.

Wij blijven eerst stilstaan bij de algemene vraag: hoe dacht Himmler over koning Leopold III? Voor het beantwoorden van die vraag is het bronnenmateriaal uiterst schaars. In feite herleidt het zich, behalve de hier vermelde notitie, tot één dokument dat echter wegens zijn aard en zijn geloofwaardigheid van historisch belang is. Het dateert weliswaar van eind juli 1944, maar het verklaart Himmlers waakzaamheid van ruim een jaar voordien.

De omstandigheid die voor Himmler aanleiding was zijn zienswijze omtrent koning Leopold tot uiting te brengen, verdient enige toelichting.

Eind juli 1944, meer bepaald in de nacht van de 26ste op de 27ste, had de bekende politiek geëngageerde Vlaamse dichter Cyriel Verschaeve een lang onderhoud met Himmler. De nachtelijke ontmoeting, die twee en een half uur duurde, had plaats in de speciale trein van de gastheer ergens in Noord-Beieren. Op uitnodiging van Himmler kwam Verschaeve eerst aan het woord. Een van de speciale punten die hij voor het einde gereserveerd had, was koning Leopold III. « Tegen zijn persoon », zei Verschaeve, « heeft Vlaanderen geen enkel bezwaar tenzij dat hij België bestendigt,... den slechtsten aller staten. » Zinspelend op de Vlaams-Waalse tegenstelling beschouwde hij de vorst als « een zegel op een immer gistende hutsepot ». « Wil Leopold Vlaanderens koning zijn, ons goed », voegde hij eraan toe. Maar hij zei dat zonder overtuiging. Want er volgde onmiddellijk een merkwaardige beoordeling van de toestand geschapen door de val van Mussolini en de Duits-Italiaanse breuk in de zomer van 1943. « De toedracht der zaken », aldus Verschaeve, « is klaarder geworden. Italië's hulp is van onder den (Belgischen) troon weggezonden; zijn stutten moeten in 't eigen land gevonden worden. » Bij wie? Ongenuanceerd antwoordt Verschaeve: bij de geestelijkheid, de « Karlisten » en de « Witte Brigade ». (Dat Verschaeve zich gedeeltelijk maar zwaar vergiste, hoeft geen betoog: de « Karlisten », aanhangers van prins Karel, waren zeker geen stut voor de

(88) BAK, NS 19/neu 1447.

koning en de « Witte Brigade » — hier wordt het verzet in het algemeen bedoeld — stond niet eensgezind achter de vorst.) Interessant is echter het waarschuwend besluit van Verschaeve : « Er tekent zich duidelijk zooniet een samenzwering dan toch een samentrekking van krachten af rondom den koning. Niets kan doodelijker worden voor Vlaanderen... »⁽⁸⁹⁾

Op die negatieve beoordeling van de politieke bruikbaarheid van koning Leopold haakte Himmler in ⁽⁹⁰⁾ : « Wat gij van den koning gezegd hebt, hebben wij al lang reeds ingezien : hij heeft een partij in België. Koningen mogen geen partijen hebben; die zijn klieken van koninkjespelers in den dop. » Het belangrijkste volgde in drie zinnen waarvan de derde, spijtig genoeg, Verschaeve gedeeltelijk in de pen bleef : « Van Leopold III gaat een zekere uitstraling uit, die politiek verwend wordt ⁽⁹¹⁾. Hij kan een gevaar worden. Doch dit deel ik u vertrouwelijk mede (de andere punten van onze samenspraak moogt gij aan uw vertrouwensmannen mededeelen, maar dit niet) : wij weten dat de koning niet---- » ⁽⁹²⁾.

De vier streepjes beduiden dat Verschaeve in de tekst die hij voor publikatie bestemde ⁽⁹³⁾ een deel van Himmlers politieke beoordeling van

(89) C. VERSCHAEVE, *Gedenkschriften*, bl. 271, volgens het handschrift bewaard in het Verschaeve-archief in de Abdij der Paters Benediktijnen te Brugge. (De afwezigheid van korrekties laat vermoeden dat het dokument een afschrift is in de hand van Verschaeve zelf.) De gedenkschriften over de Tweede Wereldoorlog verschenen reeds in C. VERSCHAEVE, *Verzameld werk*, VIII, 2, *Voor Vlaanderen*, bl. 479-763 : *De Tweede Wereldoorlog*, Brugge, z.d. Die uitgave is onbetrouwbaar. Talrijke belangrijke passages in het handschrift zijn onvindbaar in de gepubliceerde tekst. Zo b.v. wezenlijke delen van het onderhoud Himmler-Verschaeve. Geen spoor van Leopold III! Een vergelijking van de gedrukte tekst met het handschrift leidt tot het besluit dat er door de uitgevers erg gesnoeid werd. In zijn inleiding tot het deel over de Tweede Wereldoorlog schrijft Cl. Van Steenkiste, O.P. (bl. 477) : « Verschaeve is eerlijk, hoeft niets te verzwijgen noch te verdraaien. » Men vraagt zich af waarom de uitgever het dan raadzaam geacht heeft jegens Verschaeve oneerlijk te zijn door veel te verzwijgen ? In zijn « Voorwoord » drukte Verschaeve zelf de wens uit « naakt voor de geschiedenis » te verschijnen, « gelijk ik eenmaal zal staan voor God » (bl. VI van het handschrift). — Het ontbreken van verklarende voetnoten spreekt verder boekdelen voor het totale gemis aan wetenschappelijke aanpak van de uitgave. Het Jozef Lootensfonds, bewaarder van het Verschaeve-archief was zo vriendelijk ons inzage te geven van het handschrift. Daarenboven wordt de wetenschappelijke uitgave van het handschrift vóór het einde van 1988 verwacht, verzorgd door Renaat De Deygere, Willem C.M. Meyers en Romain Van Landschoot. De biografie van Verschaeve door D. Van Sina (VERSCHAEVE, *Verzameld werk* I, *Verschaeve getuigt*, Brugge, z.d.) vertoont dezelfde leemten als de uitgegeven gedenkschriften. Ook hier wordt er b.v. geen gewag gemaakt van Verschaeve en Himmler over koning Leopold III.

(90) Himmler aanhalend of samenvattend schreef Verschaeve inleidend (handschrift, bl. 172) : « Veel woorden (van Himmler) geef ik woordelijk getrouw weer zoals ik het met mijn eigen spreken gedaan heb, en den inhoud, waar ik de woorden niet juist meer me herinner, (is) zakelijk juist, zoodat ik voor de strikte juistheid van 't geheel borg kan teekenen. »

(91) Van het Duitse werkwoord *verwenden* = aanwenden, gebruiken.

(92) Handschrift Verschaeve, bl. 173.

(93) Op het titelblad van het handschrift leest men, bovenaan : *Diese Gedenkschriften gehören in vollen Eigentum, unter Bedingung sofortiger Publizierung (wenn möglich) folgende Personen*. Volgen de namen van vier personen.

Leopold heeft geschraapt. Nochtans belooft hij in zijn « Voorwoord » alles wat hij « gedacht en gedaan » had « onverbloemd en onomzwachteld » te verhalen ⁽⁹⁴⁾. Wat heeft hij de lezers van zijn gedenkschriften dan toch willen verzwijgen? Men zal het nooit weten. Men kan slechts gissen. Heeft Himmler iets gezegd dat volgens Verschaeve niet mocht gepubliceerd worden omdat hij vreesde dat het tegen de koning kon uitgespeeld worden? Om die vraag te beantwoorden zou men moeten weten hoe Verschaeve over de koning dacht toen hij, eind juni 1945, zijn gedenkschriften afsloot ⁽⁹⁵⁾. Wat wist hij in Oostenrijk, zijn ballingsoord, over de ontwikkeling van de koningskwesie in België? Was het tot hem doorgedrongen dat Leopold in de strijd om de troon op de passieve steun van de zogenaamde incivieken kon rekenen? Vragen die onbeantwoord moeten blijven. Opvallend is in elk geval dat Himmler zich eerst wantrouwig over de koning uitlaat (« hij kan een gevaar worden ») maar vervolgens als het ware een tegengewicht aankondigt dat Verschaeve echter niet neerschrijft.

Besluit na die lange omweg: in het raam van het onderzoek naar de voorgeschiedenis van de wegvoering onthouden wij dat Himmler de koning eind juli 1944 als een potentieel gevaar beschouwde. Het is zeker niet gewaagd te veronderstellen dat hij ruim een jaar voordien niet anders dacht en daarom op 17 juni 1943 Hitler voorstelde politionele maatregelen tegen Leopold in overweging te nemen.

Spoedig zou blijken dat Himmlers initiatief bij Hitler in goede aarde was gevallen. De omstandigheden leenden er zich uitstekend toe. Wij schrijven 25 juli 1943, datum van de val van Mussolini, de Italiaanse bondgenoot. Maarschalk Badoglio volgt hem op als regeringsleider. Tijdens de *Lagebesprechung*, 's avonds in het *Führerhauptquartier*, komt een woedende Hitler aan het woord. « Vooral de kroonprins moet ik hebben. Wij moeten onmiddellijk een lijst aanleggen. Vanzelfsprekend Ciano, Badoglio, dood of levend, en nog vele anderen. In eerste instantie, heel het gespuis. » Dan volgt de uitval tegen koning Leopold III. « Nu die boel barst, hoef ik ook de Belg niet meer te ontzien. Dan kan ik die kerel (die koning) onmiddellijk doen wegvoeren en sluit ik de hele familie samen op ⁽⁹⁶⁾. »

(94) Handschrift Verschaeve, Voorwoord, bl. VI.

(95) Verschaeve begon met de redactie van zijn gedenkschriften over de Tweede Wereldoorlog eind november 1944, kort na zijn aankomst in het slot van de familie Chotek, te Gross-Priesen. Hij sloot ze af op 15 juni van het volgende jaar te Hall in Tirol. Het « Voorwoord » dateert van de 29ste.

(96) *Im Moment, in dem diese Geschichte zum Platzen kommt, brauche ich auf den Belgier auch keine Rücksicht mehr zu nehmen. Dann kann ich diesen Kerl auch sofort abführen lassen, sperre die ganze Verwandtschaft beisammen.* (Hitlers Lagebesprechungen. Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen 1942-1945, uitg. H. HEIBER, Stuttgart, 1962, bl. 317-322). De uitval tegen koning Leopold III ook in WARLIMONT, *Im Führerhauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939-1945*, Frankfurt, 1973, bl. 364. Volgens Warlimont zei Hitler: *Dann kann ich diesen König enz. en niet diesen Kerl*.

Zover kwam het niet onmiddellijk. Vijf dagen later kreeg Hitlers dreigement een begin van uitvoering. Een telex van Himmler aan Jungclaus van 30 juli vertrouwt de vertegenwoordiger van de *Reichsführer-SS* te Brussel, namens Hitler, de opdracht toe met alle middelen te voorkomen dat koning Leopold III uit het land zou ontsnappen. Voor een mislukking wordt hij, Jungclaus, persoonlijk verantwoordelijk gesteld. Derhalve zal hij de nodige maatregelen treffen. In geen geval mag kolonel Kiewitz, de Duitse adjudant te Laken, iets vernemen. Een afschrift van Himmlers bevel ging ter informatie aan Kaltenbrunner, chef van het RSHA te Berlijn ⁽⁹⁷⁾. Het valt op dat Himmler rechtstreeks, met voorbijgaan van de regionale Sipo-SD-leiding te Brussel, Jungclaus informeert alsof deze toen reeds als *Höherer SS- und Polizeiführer*, de opperste politiechef in het ambtsgebied van von Falkenhausen, fungeerde. Op die benoeming zal hij nog tot juli van het volgende jaar moeten wachten.

De telex van Himmler bevatte nog een merkwaardige zin: « De *Militärbefehlshaber* heeft hetzelfde bevel van generaal-veldmaarschalk Keitel ontvangen. » Dit bevel van de OKW-chef kon niet teruggevonden worden ⁽⁹⁸⁾. Men moet zich afvragen of het verbod, Kiewitz te informeren er ook in voorkwam. Wist Keitel toen (30 juli 1943) hoe misprijzend Hitler zich een jaar voordien al over Kiewitz uitgelaten had (« bijna een hansworst ») ⁽⁹⁹⁾ en dat von Falkenhausen en Kiewitz een tweespan vormden om koning Leopold behulpzaam te zijn? Zo ja, dan valt het te betwijfelen of Kiewitz vermeld werd in het bevel van Keitel aan von Falkenhausen. Zo neen, dan zal de *Militärbefehlshaber* niet nagelaten hebben de Duitse adjudant te Laken met genoeg over Hitlers wantrouwen te informeren. Wat er ook van zij, gelet op de niet-onvriendelijke verhouding koning

(97) *Namens des Führers beauftrage ich Sie, mit allen Mitteln dafür zu sorgen, dass der belgische König auf keinen Fall entweichen kann. Der Militärbefehlshaber hat denselben Befehl von Generalfeldmarschall Keitel erhalten. Ich mache Sie persönlich dafür verantwortliche. Ergreifen Sie also die notwendigen Massnahmen. Oberstleutnant Kiewitz darf auf keinen Fall unterrichtet werden* (Himmler aan Jungclaus, 30 juli 1943. BAK, NS 19/neu 75).

(98) De volgende passus in Reeders TB nr. 30 over juni 1944 zinspeelt waarschijnlijk op dit bevel: *Die vom Reich seit langen beabsichtigte am 7.6. aber ohne propagandistische Vorbereitung durchgeführte Unterbringung des belgischen Königs und seiner Familie in Deutschland* (T-801,106,1160).

(99) Tijdens het tafelgesprek van 24 juni 1942 had Kiewitz, naast de koning, ook zijn deel schimpscheuten van Hitler gekregen. *Der ihm (koning Leopold) als Verbindungsoffizier zugeleiteten deutschen Oberst (Kiewitz) habe er ja bereits mit allen möglichen Mätzen derart 'eingeseift', dass es nur noch fehle, dass er ihn durch Anhängen seines Hausordens zum Hanswurst stempelte. Welches Selbstbewusstsein würde doch in einer solchen Lage ein englischer Oberst gezeigt haben, man denke nur an den 'Kerkermeister' Napoleons* (H. PICKER, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier*, bl. 458).

Leopold III — von Falkenhausen ⁽¹⁰⁰⁾ is het hoogst onwaarschijnlijk dat deze laatste zijn jonge beschermeling niet op de hoogte zal gebracht hebben van de getroffen maatregel met het oog op een wegvoering naar Duitsland. Immers, indien de koning in géén geval mocht ontsnappen, dan was het omdat Hitler en Himmler hem steeds ter beschikking wilden voor deportatie.

Men weet niet welke politionele maatregelen Jungclaus (in samenwerking met de Sipo-SD te Brussel?) getroffen heeft na de ontvangst van Himmlers telex van 30 juli. Wat von Falkenhausen aangaat is het geen louter toeval dat hij in de eerste tien dagen van september de getalsterkte van de erewacht te Laken aanzienlijk opdreef: van 80 tot 133 soldaten, van 5 tot 13 onderofficieren, het geheel onder het bevel niet meer van één maar van twee luitenanten ⁽¹⁰¹⁾. Volgens Kiewitz vond die verscherping van de bewaking haar verklaring niet in de stijgende vrees dat de koning zou ontsnappen maar wel dat hij zou ontvoerd worden ⁽¹⁰²⁾.

Hitlers zienswijze: na de breuk met de Italiaanse bondgenoot is er niets meer dat mij nog hindert in mijn optreden tegen « de Belg » (versta: koning Leopold) en het Belgische koningshuis, vindt men verrassend bevestigd in het gesprek dat de NSB-leider Antoon Mussert op 2 december 1943, na zijn officieel onderhoud, met Hitler in het *Führerhauptquartier* voerde. Mussert zei dat « het verraad van Italië » de likwidatie van de monarchieën bevorderd had, « hetgeen de *Führer* volledig beaamde ». Hitler precizeer-

(100) Over de menselijke verhouding von Falkenhausen-koning Leopold, zie nader DE JONGHE, *Hitler*, I, bl. 63-64. Te Neurenberg als getuige verhoord verklaarde von Falkenhausen in oktober 1945 aan een Amerikaans ondervrager: *The attitude of the King consistently filled me with the highest respect for him, and I feel obliged to help the King and protect him from wholly unfounded attacks... From 28 May until the evacuation of the King to Germany on 7 June 1944, I was completely informed on all matters pertaining the King and spoke to him, generally alone (Annex III, Final Interrogation Report, 24.10.1945... von Falkenhausen's Statement on King Leopold. Staatsarchiv Nürnberg, Rep. 502, VI, F4).*

(101) Die cijfers ontleen wij aan een belangrijk document in J. VINCKX, *Vlaanderen in uniform 1940-1945*, 4, bl. 419. De uitgever, zijn slechte gewoonte getrouw, gunt de lezer geen informatie omtrent de vindplaats van het bescheid dat hij publiceert als deel uitmakend « van het alarmplan van de *Oberfeldkommandantur* Brussel ». Het document blijkt voorlopig niets anders te zijn dan een tabel met de opgave van de getalsterkte van de Duitse erewacht te Laken van 9 januari 1942 tot 11 mei 1944.

(102) Dokument Kiewitz, 16 december 1945 (Evdok). Volgens Capelle zou de verrassend gemakkelijke bevrijding van Mussolini door Duitse valschermspringers in het Gran Sasso-massief (12 september 1943) de bezettende overheid te Brussel ertoe aangezet hebben de Duitse bewaking te verscherpen (R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du Roi Léopold*, Parijs, 1970, bl. 268). Tegen die versie pleit het feit dat de numerieke versterking van de Duitse erewacht te Laken reeds op 11 september 1943 een feit was terwijl de bevrijding van Mussolini pas van de volgende dag dateert.

de: « dat daardoor voor hem ook het Belgische koningshuis thans geen moeilijkheden meer opleverde ⁽¹⁰³⁾. »

Het is denkbaar dat Hitler, in zijn gesprek met Mussert, zinspeelde op zijn principiële beslissing van 25 juli, onmiddellijk na de val van Mussolini. Over het tijdstip van de uitvoering van die beslissing en de plaats in Duitsland waarheen de koning en zijn gezin zouden overgebracht worden, leren Hitler en Mussert ons niets. Belangrijk is daarentegen het getuigenis van Meissner, als chef van de *Präsidialkanzlei* de schakel te Berlijn tussen Hitler enerzijds, de koning via Kiewitz anderzijds te Laken. Volgens dit getuigenis, dat van 11 september 1945 dateert, ontving Meissner in het najaar van 1943 (oktober-november) de opdracht een villa te Strobl, bij Salzburg, voor de koning en zijn gezin in gereedheid te brengen ⁽¹⁰⁴⁾. Die opdracht kon hij slechts van Hitler ontvangen. Uiteraard informeerde Meissner Kiewitz die, op zijn beurt, von Falkenhausen op de hoogte bracht ⁽¹⁰⁵⁾. Het ligt voor de hand dat ook de koning, gezien zijn relaties met de twee genoemde militairen, vrij spoedig vernam dat hij en zijn gezin, op een voorlopig nog niet te bepalen datum, naar Strobl zouden weggebracht worden. Er was niet veel scherpzinnigheid nodig om te vermoeden dat een geallieerde landing voor Hitler de aanleiding zou zijn om de wegvoering te bevelen.

Het tijdstip van Hitlers opdracht aan Meissner (najaar 1943), lijkt ons geen toeval. Men herinnere zich dat Hitler eind 1940 — begin 1941 Giesler, een van zijn hooggeschatte architecten, gelast had met het verbouwen van het oude slot *Schwarzburg*, in Thüringen, om er een weelderige residentie voor de koning en zijn familie van te maken (een gouden kooi waar hij geïsoleerd zou leven), maar dat de werken in 1943 wegens de oorlogsom-

(103) *Het Proces Mussert*, Den Haag, bl. 330, dokument 9: « Verslag van het onderhoud van Mussert met den Führer in het Führerhoofdkwartier op 2 december 1943. » Dat het bondgenootschap met Italië een remmende invloed heeft uitgeoefend op Hitlers *Belgienpolitik*, resp. *Flamenpolitik*, omdat de zuster van koning Leopold, prinses Marie-José, gehuwd was met Umberto, kroonprins van Italië, blijkt nog uit 1) een opmerking van Verschaeve tijdens zijn onderhoud met Himmler, eind juli 1944 (hiervóór, bl. 25), 2) de brief van Albert Speer, Hitlers minister voor de bewapening, aan een historisch geïnteresseerde gelegenheidskorrespondent, van 29 september 1976: *Hitler war immer der Meinung dass der König gegen Deutschland intrigiere und seine verschiedenen Verwandtschaften, besonders das italienische Königshaus, gegen ihn aufwiegele* (A. Speer aan J. Decoene, uit Heidelberg, 20 september 1976. Evdok).

(104) *Recueil*, bl. 711.

(105) *Recueil*, bl. 713 en 715. Kiewitz beweert dat hij voor het eerst iets vernam omtrent Strobl en novembre 1943, lors de la visite d'un général chargé de réprimander le Roi pour ses démarches violentes en faveur des ouvriers déplacés en Allemagne. De lezer weet dat Kiewitz zich vergist: generaal Müller kwam, namens Hitler, koning Leopold III op de vingers tikken op 18 februari 1943 en niet in november (hiervóór, bl. 15). De *démarches violentes* van koning Leopold III bestaan slechts in de verbeelding van Kiewitz. De beweringen van Kiewitz dat hij weinig of niets afwist van een overwogen wegvoering van de koning naar Strobl worden door hem zelf tegengesproken (*Recueil*, bl. 713).

standigheden moesten onderbroken worden ⁽¹⁰⁶⁾. Licht het niet voor de hand te veronderstellen dat Hitler in het najaar van 1943 voor Strobl besloot omdat *Schwarzburg* niet meer in aanmerking kwam?

We blijven in het najaar 1943. Eind oktober verzocht Pierre Daye, de bekende rexistische journalist en politicus, Capelle, de sekretaris van de koning die hij tijdens de bezetting herhaaldelijk ontmoette, om een dringend onderhoud ⁽¹⁰⁷⁾. Capelle ontving hem 4 november ten Paleize. Daye informeerde de sekretaris over de geruchten die de ronde deden omtrent een wegvoering van de koning naar Duitsland ⁽¹⁰⁸⁾. Mogen wij Capelle geloven dan bracht Daye hem geen nieuws ⁽¹⁰⁹⁾. (Misschien had Kiewitz hem intussen ingelicht over Strobl.)

Ook volgens Canaris, in een na-oorlogse overzichtelijke nota over het hier behandelde onderwerp, zou Hitlers bevel, de koning naar Duitsland over te brengen in geval van een geallieerde landing in West-Europa, van het najaar 1943 dateren. Plaats van bestemming: een (niet nader gelokaliseerd) kasteel langs de Elbe. Vandaar de code-naam « Elbe » ⁽¹¹⁰⁾. Het verdient opmerking dat Canaris, die toen nog chef van de Sipo-SD te Königsberg was, die informatie slechts een paar maanden later kan gekregen hebben van zijn ambtgenoot te Brussel, Ehlers, wiens opvolger hij er in februari 1944 werd. Men beschikt echter over een tweede, rechtstreeks, getuigenis van Canaris. Toen hij begin februari 1944 uit Königsberg te Brussel terugkeerde voor een tweede ambtstermijn, toonde Ehlers hem in de brandkast van de *Dienststelle* een grote verzegelde briefomslag, afkomstig van het *Reichssicherheitshauptamt*, met het opschrift ELBE, de

(106) Hiervóór, bl. 18. De term « geïsoleerd » ontleen wij aan een brief van Hitlers gewezen minister van bewapening Albert Speer, aan onze vriend en stadgenoot J. De Coene, van 20 september 1976. Gouden kooi? Uit de mond van Giesler vernam Richard Schulze-Kossens, een bekende van de architect, het volgende: *Das Schloss... mit allem erdenklichen Luxus ausgestattet sein, wertvolle Bilder und Gobelins erhalten und es sollte so hergerichtet werden, dass auch gesellschaftliche Veranstaltungen dort hätten abgehalten werden können. Es waren auch grosse gärtnerische Anlagen geplant, ausserdem sollte eind Jagd dazugehören* (R. Schulze-Kossens aan J. De Coene, uit Düsseldorf, 18 oktober 1977).

(107) P. Daye aan Capelle, 30 oktober 1943 (NCOWII, *Papiers P. Daye. « A voir et à classer. Documents utiles. »*)

(108) *Vu le Comte Capelle le 4 novembre à 15 1/4 au Palais de Bruxelles. Rumeurs que le Roi serait déporté par les Allemands* (Eigenhandige notitie van Daye. NCWOII, als vorige noot).

(109) Vgl. CAPELLE, a.w., bl. 268: *Depuis ce moment (septembre 1943), les Allemands préparent le transfert du Roi en Allemagne: un château est aménagé dans la région de Salzburg; l'idée en sera toutefois abandonnée, une escadrille d'avions britanniques ayant survolé la région en avril 1944*. Achter de laatste zinsnede past een groot vraagteken. Hoe zou Capelle aan de weet gekomen zijn dat de Duitse plannen betreffende Strobl bij Salzburg in de lade verdwenen waren ten gevolge van het overvliegen van de streek door Britse vliegtuigen? Aan de andere kant staat het vast dat, ten allerlaatste begin februari 1944 de Duitse beslissing viel: de koning wordt niet naar Strobl overgebracht maar naar een kasteel langs de Elbe.

(110) Nota door Canaris in de gevangenis te Nijvel opgesteld, 1 augustus 1946 (Evdok).

codenaam voor de operatie overbrenging van koning Leopold III naar Duitsland ⁽¹¹¹⁾. Men mag dus gerust besluiten dat Hitlers *Elbe-Befehl*, onder de vorm van geheime instructies van het RSHA, uiterlijk eind 1943 — begin 1944 de chef van de Sipo-SD-Dienststelle te Brussel moet bereikt hebben. Anders nochtans dan in de opdracht van Hitler aan Meissner was er in die instructies geen sprake van een villa te Strobl maar van een kasteel langs de Elbe. Op een bepaald ogenblik in de hier beschouwde periode moet de villa dus plaats gemaakt hebben voor het kasteel. Waarom, weet men niet. Die wijziging in het Duitse plan bleef Kiewitz, en dus ook de koning, onbekend. Toen zij op 7 juni Laken verlieten dachten zij dan ook (verkeerdelijk) dat Strobl de eindbestemming was ⁽¹¹²⁾.

Wij herinneren er de lezer aan dat Canaris in februari 1944, bij het begin van zijn tweede ambtstermijn te Brussel, het bestaan (en hoogst waarschijnlijk ook de inhoud) van de verzegelde briefomslag ELBE kende. In april vernam hij van Kaltenbrunner, chef van het *Reichssicherheitsamt*, dat er nadere instructies zouden volgen. Dat gebeurde echter niet meer ⁽¹¹³⁾. Op 6 juni 1944, de dag van de geallieerde landing in Normandië, ontving Canaris een top-geheime telex van het RSHA uit Berlijn met het bevel ELBE (dat is koning Leopold III) «onmiddellijk naar Duitsland over te brengen» ⁽¹¹⁴⁾.

De hier geschetste voorgeschiedenis van het *Elbe-Befehl* rechtvaardigt drie besluiten. 1) Die voorgeschiedenis begon met het dreigement van Hitler van 15 februari 1943 dat de koning drie dagen later ter kennis gebracht werd. 2) Hitlers principiële beslissing, de koning op een later te bepalen datum naar Duitsland over te brengen dateert van 25 juli 1943, onmiddellijk na de val van Mussolini en de feitelijke breuk met de Italiaanse bondgenoot. Vanaf dit ogenblik voelde de *Führer* zich ten opzichte van de Belgen en hun koning («de Belg») niet meer geremd door de familiebanden tussen het Italiaanse en het Belgische vorstenhuis. 3) Uit niets blijkt dat van Duitse zijde en op het hoogste niveau de wegvoering van de koning op 7 juni 1944 een doorgestoken kaart of een opgemaakt spel was. Gelet op de uiterst gespannen menselijke verhouding tussen Hitler en koning Leopold III die reeds in de *Tischgespräche* van 1942, later in het dreigement van 15 februari 1943 en de uitbarsting van 25 juli 1943 zo duidelijk tot uiting was gekomen, is het zonder meer ondenkbaar dat de *Führer* ooit zou bereid geweest zijn die «vermaledijde koning» een politieke dienst te bewijzen.

(111) Canaris aan de schrijver, 7 september 1976 (Evdok).

(112) Dokument Kiewitz, 16 december 1945 (Evdok). Nota Kiewitz *Belgische Königsfrage*, Freiburg-im-Breisgau, 30 november 1948 (BAMAF, *Nachlass von Falkenhausen* N 246, 27, 4). Interview Kiewitz-Delmarcelle in *La Libre Belgique*, 22-26 december 1948 (*Recueil*, bl. 66).

(113) Nota Canaris geredigeerd in de gevangenis te Nijvel, 1 augustus 1946 (Evdok).

(114) Als vorige noot.